ATATÜRK VE KADIN HAKLARI

Hukuki Reformlar, Siyasal Haklar

Ayrıca, Atatürk'ün Türk Kadınlarıyla İlgili Söylediği Sözler

Hazırlayan: Yüksel Atakan ybatakan4@gmail.com, 08.11.2026

(Not: Bu yazımız dağıtılabilir, seminerlerde kullanılabilir-Görüş ve Önerilere Açıktır)

ÖZET

Bu çalışma, Atatürk dönemindeki (1923–1938) kadın haklarına ilişkin hukuki ve siyasal dönüşümü eğitim, medeni hukuk ve siyasal katılım alanlarında ele almaktadır. Çalışma; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri gibi birincil kaynaklara, Anayasa Mahkemesi kararlarına, resmî kurum yayınlarına ve ulusal ile uluslararası akademik literatüre dayanmaktadır. *Bulgular, 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 1926 tarihli Türk Kanunu Medenisi ve 1930–1934 arasında kademeli olarak tanınan siyasal haklarla kadınların hukuki statüsünde köklü bir dönüşümün yaşandığını göstermektedir. Karşılaştırmalı veriler, Türkiye'de kadının genel siyasal haklara Fransa, İtalya, Belçika ve İsviçre'den önce, ancak Yeni Zelanda, Finlandiya, Almanya, Birleşik Krallık ve ABD gibi ülkelerden sonra ulaştığını ortaya koymaktadır. Raporda ayrıca 1926 Kanunu'nun kocayı aile reisi sayan hükümler içerdiği, kadının çalışmasının 1990'a kadar kocanın iznine bağlı kaldığı ve reformların "yukarıdan" gerçekleştirildiğine yönelik literatürdeki eleştirilerin dikkate alınması gerektiği vurgulanmaktadır. Açıklamaların diğer kaynaklarla da desteklenmesi yararlı olabilir.*

Anahtar Kelimeler: Atatürk, kadın hakları, Tevhid-i Tedrisat, Medeni Kanun, kadınların siyasal hakları, devlet feminizmi

Atatürk, Annesi Zübeyde Hanım

Atatürk ile kadınlı erkekli toplantılar..

ABSTRACT

This report examines the legal and political transformation of women's rights in Turkey during the Atatürk era (1923–1938), focusing on education, civil law and political participation. Drawing on primary sources, Constitutional Court decisions, institutional publications and scholarly literature, it shows that the Law on the Unification of Education (1924), the Civil Code of 1926 and the gradual extension of political rights between 1930 and 1934 fundamentally changed women's legal status. In comparative terms, Turkey granted women full parliamentary suffrage before France, Italy, Belgium and Switzerland, but after New Zealand, Finland, Germany, the United Kingdom and the United States. The report also stresses that the 1926 Code retained provisions treating the husband as head of the family, that married

women's employment depended on the husband's consent until 1990, and that critical scholarship on "state feminism" must be weighed alongside the reforms' achievements.

Keywords: Atatürk, women's rights, Turkish Civil Code, women's suffrage, state feminism

1. GİRİŞ

Mustafa Kemal Atatürk, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde çağdaş bir toplumun ön koşulunun kadın-erkek eşitliği olduğunu savunmuş; bu görüşünü hem söylemlerinde hem de eğitim, medeni hukuk ve siyasal haklar alanındaki yasal düzenlemelerde somutlaştırmıştır. Kadın haklarının hukuken tanınması, Cumhuriyet'in kuruluş dönemindeki en kapsamlı toplumsal dönüşümlerden biri olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, söz konusu dönüşümü (i) tarihsel arka plan ve kronoloji, (ii) eğitimde eşitlik, (iii) medeni hukuk reformu, (iv) siyasal hakların tanınması ve (v) karşılaştırmalı perspektif başlıkları altında düzenli biçimde sunmak; Atatürk'ün kadınlara ilişkin sözlerini kaynaklarıyla birlikte derlemek ve literatürdeki farklı yorumları dengeli biçimde tartışmaktır.

Çalışma, tarihsel-betimleyici bir literatür incelemesidir. Dönemin düzenlemeleri için Atatürk Araştırma Merkezi'nin *Atatürk Ansiklopedisi* maddelerinden, Anayasa Mahkemesi kararlarından ve Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri'nden; yorumlayıcı değerlendirmeler için ise Kandiyoti, Tekeli, Arat, Çakır ve Zihnioğlu gibi araştırmacıların çalışmalarından yararlanılmıştır. Uluslararası karşılaştırmalarda Parlamentolar Arası Birlik (IPU) başta olmak üzere kurumsal kaynaklar esas alınmıştır. Atatürk'e atfedilen sözlerin birçoğu popüler yayınlarda kaynak gösterilmeden dolaşıma girdiğinden, bu raporda yalnızca yer ve tarih bakımından doğrulanabilen ifadeler ana metne alınmış, doğrulanamayanlar ayrı bir notta belirtilmiştir (bkz. Bölüm 7).

2. TARİHSEL ARKA PLAN VE KRONOLOJİ

2.1. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Meselesi

Kadın hakları tartışması Cumhuriyet'le başlamamıştır. Tanzimat'tan itibaren kız çocuklarının eğitimi gündeme gelmiş, II. Meşrutiyet döneminde ise kadın dernekleri ve süreli yayınlar çoğalmıştır. 1913'te kurulan Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti ve aynı yıl yayımlanmaya başlayan *Kadınlar Dünyası* dergisi bu örgütlü hareketin başlıca örnekleridir (Çakır, 1994; Sirman, 1989). Kız öğrenciler için 1914'te İnas Darülfünunu açılmış, 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi ise aile hukukunda sınırlı düzenlemeler getirmiş, ancak kısa süre

sonra yürürlükten kaldırılmıştır. Bu birikim, Cumhuriyet reformlarının tamamen sıfırdan başlamadığını, daha önce dile getirilen taleplerin bir kısmının devlet eliyle yasalaşmış olduğunu göstermektedir.

Milli Mücadele yıllarında Anadolu kadınlarının cephe gerisindeki emeği —cephane ve erzak taşımacılığı, tarımsal üretimin sürdürülmesi ve sosyal yardım örgütlenmeleri— hem askerî hem toplumsal açıdan belirleyici olmuştur (Sarıçoban, 2017). Atatürk, 21 Mart 1923'te Konya'da yaptığı konuşmada bu katkıyı açıkça vurgulamıştır.

2.2. Atatürk'ün Yaklaşımı

Atatürk'ün kadın meselesine yaklaşımının temelinde modernleşme ve uygarlaşma düşüncesi yer almaktadır. 31 Ocak 1923'te İzmir'de yaptığı konuşmada, toplumun yalnızca bir cinsinin çağın gereklerini edinmesiyle yetinmesi hâlinde toplumun yarı yarıya zayıflayacağını belirtmiş; kadınların da erkeklerle aynı ölçüde bilim ve fen edinmesi gerektiğini savunmuştur. Söylev ve Demeçler üzerine yapılan içerik çözümlemeleri de kadın konusunun Atatürk'ün düşünce dünyasında Türk devriminin ve modernleşmesinin temel ayaklarından biri olarak yer aldığını göstermektedir (Bedir, 2023). **Bu çerçevede kadın hakları, bireysel bir hak talebinden çok, ulusal kalkınmanın ve toplumsal ilerlemenin koşulu olarak sunulmuştur; literatürdeki eleştirilerin önemli bir bölümü bu noktaya odaklanmaktadır (bkz. Bölüm 8).**

2.3. Kronoloji

Tablo 1. Kadın Haklarına İlişkin Başlıca Gelişmeler

Tarih	Gelişme	Kaynak
1913	Osmanlı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin kurulması; Kadınlar Dünyası dergisinin yayımı	Çakır (1994)
1917	Hukuk-ı Aile Kararnamesi (kısa süre sonra yürürlükten kaldırılmıştır)	Çakır (1994)
21 Mart 1923	Atatürk'ün Konya konuşmasında Anadolu kadınının Milli Mücadele'deki rolünü vurgulaması	Sarıçoban (2017)
31 Ocak 1923	Atatürk'ün İzmir'de kadın-erkek eşitliği ve eğitimine ilişkin konuşması	Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II
3 Mart 1924	Tevhid-i Tedrisat Kanunu (430 sayılı); öğretimin birleştirilmesi	Atatürk Ansiklopedisi
17 Şubat 1926	Türk Kanunu Medenisi'nin (743 sayılı) kabulü; yürürlük: 4 Ekim 1926	AYM, 1990/31

Tarih	Gelişme	Kaynak
3 Nisan 1930	Belediye Kanunu (1580 sayılı): belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı	Atatürk Ansiklopedisi
26 Ekim 1933	Köy Kanunu'nda değişiklik: muhtar ve ihtiyar heyeti seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı	Atatürk Ansiklopedisi
5 Aralık 1934	Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 10. ve 11. maddelerinde değişiklik: milletvekili seçme (22 yaş) ve seçilme (30 yaş) hakkı	Atatürk Ansiklopedisi
8 Şubat 1935	İlk genel seçim: Meclis'e 17 kadın milletvekili girmiştir (1936 ara seçimiyle sayı 18)	Atatürk Ansiklopedisi
29 Kasım 1990	Anayasa Mahkemesi, kadının çalışmasını kocanın iznine bağlayan eski Medeni Kanun m. 159'u iptal etmiştir	AYM, 1990/31
22 Kasım 2001 / 1 Ocak 2002	Yeni Türk Medeni Kanunu (4721 sayılı) kabul edilmiş ve yürürlüğe girmiştir	Ankara Üniv. Açık Ders

Not: Kronolojideki iç hukuk düzenlemeleri için Atatürk Araştırma Merkezi'nin *Atatürk Ansiklopedisi* maddeleri ve Anayasa Mahkemesi kararı esas alınmıştır. Tam künye için Kaynakça'ya bakınız.

3. EĞİTİMDE EŞİTLİK: TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNU (1924)

3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) Kanunu ile ülkedeki tüm öğretim kurumları Maarif Vekâleti'ne bağlanmış, medreseler kapatılmış ve eğitim sistemi tek çatı altında toplanmıştır. Kanun, kadın eğitimini tek başına konu edinen bir metin olmamakla birlikte, kız ve erkek çocuklarının aynı devlet okullarında ve eşit koşullarda eğitim görmesinin hukuki zeminini hazırlamıştır. Atatürk'ün konuşmalarında kadınların eğitimine verdiği öncelik de bu düzenlemenin siyasal gerekçesini oluşturmaktadır: **Atatürk'e göre bilim ve fen toplum için gerekliyse, bunların kadınlar tarafından da erkeklerle aynı ölçüde edinilmesi gerekmektedir.**

Bununla birlikte, yasal eşitliğin fiilî eşitliğe dönüşmesi eşzamanlı olmamıştır. Okullaşmanın kırsal alanlarda ve kız çocukları açısından yavaş ilerlemesi, hukuki reformlar ile toplumsal uygulama arasındaki mesafenin tartışıldığı literatürde sıkça vurgulanan bir noktadır (Tekeli, 1981; Kandiyoti, 1987).

4. MEDENİ HUKUK REFORMU: TÜRK KANUNU MEDENİSİ (1926)

4.1. Kabul ve Başlıca Yenilikler

17 Şubat 1926'da kabul edilen 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi, 4 Nisan 1926'da yayımlanmış ve 4 Ekim 1926'da yürürlüğe girmiştir (AYM, 1990/31). Kanun, büyük ölçüde İsviçre Medeni Kanunu'ndan uyarlanmıştır. Atatürk Ansiklopedisi'nde belirtildiği

üzere Kanun'la birlikte kadın ve erkek medeni haklar bakımından eşit yurttaş sayılmış, miras ve mülkiyet haklarında eşitlik getirilmiş, tek eşlilik esası benimsenmiştir (Atatürk Araştırma Merkezi, t.y.-a). Dinî nikâhın yerini resmî nikâh almış, boşanma mahkeme kararına bağlanmıştır. Bu düzenlemeler, aile hukukunu dinî ve geleneksel kurallardan ayırarak laik bir hukuk düzenine bağlamış ve kadının hukuki kişiliğini güçlendirmiştir.

4.2. Kanun'un Sınırları ve Sonraki Reformlar

Kanun'un "tam eşitlik" getirdiği yönündeki yaygın anlatım, akademik açıdan bazı nitelemeler gerektirir. Anayasa Mahkemesi'nin 1990 tarihli kararında belirtildiği üzere, yasa koyucu kocayı aile reisi saymış; bu nedenle evin seçimi hakkını ona tanımış, kadının kocanın aile adını almasını öngörmüş ve kadının bu yetkiyi aşmasını kocanın iznine bağlamıştır (AYM, 1990/31). Özellikle 159. madde, kadının bir iş veya sanatla uğraşmasını kocanın açık ya da zımni iznine bağlamaktaydı; bu hükmün Anayasa'nın eşitlik ilkesine aykırılığı ileri sürülerek Anayasa Mahkemesi önüne taşınmış ve madde 29 Kasım 1990 tarihli kararla iptal edilmiştir (AYM, 1990/31).

Kadın-erkek eşitliği ilkesi, 2001 yılında Anayasa'nın 41. maddesinde yapılan değişiklikle aile alanında da açıkça vurgulanmış; 22 Kasım 2001'de kabul edilen ve 1 Ocak 2002'de yürürlüğe giren 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu ile "aile reisi kocadır" hükmü kaldırılarak evlilik birliğinin eşlerce birlikte yönetilmesi esası getirilmiştir (Ankara Üniversitesi Açık Ders, t.y.). Bu tablo, 1926 Kanunu'nun hem dönemi için devrimci bir adım olduğunu hem de eşitliğin sonraki on yıllarda tamamlanan bir süreç olduğunu göstermektedir. Literatürde yaygın değerlendirme de Kanun'un ataerkil unsurlar içermesine rağmen dönemin koşullarında köklü bir kopuş oluşturduğu yönündedir (Arat, 1994; Kandiyoti, 1987).

5. SİYASAL HAKLARIN TANINMASI

5.1. Aşamalı Süreç

Kadınlara siyasal haklar tek adımda değil, yerel düzeyden ulusal düzeye doğru kademeli olarak tanınmıştır. 3 Nisan 1930'da kabul edilen 1580 sayılı Belediye Kanunu ile kadınlar belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı elde etmiştir. 26 Ekim 1933'te Köy Kanunu'nda yapılan değişiklikle bu hak muhtar ve ihtiyar heyeti seçimlerine de genişletilmiştir (Atatürk Araştırma Merkezi, t.y.-b).

Dönüm noktası, 5 Aralık 1934'te Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 10. ve 11. maddelerinde yapılan değişikliktir: Yirmi iki yaşını dolduran her kadın ve erkek milletvekili seçme, otuz yaşını dolduran her kadın ve erkek milletvekili seçilme hakkına kavuşmuştur. Bu değişiklik, 11 Aralık 1934'te seçim kanununa da yansıtılmıştır (Atatürk Araştırma Merkezi, t.y.-b). Bu haklar ilk kez 8 Şubat 1935'te yapılan genel seçimde kullanılmış; Meclis'e 17 kadın milletvekili girmiş, sayı 1936 ara seçimiyle 18'e yükselmiştir (Atatürk Araştırma Merkezi, t.y.-b). Kaynaklar arasında bu sayı için 17 ile 18 arasında farklılık bulunmaktadır; fark, ara seçim sonrası sayının dikkate alınıp alınmamasından kaynaklanmaktadır. Meclisteki kadın temsil oranı yaklaşık yüzde 4,5 olarak aktarılmaktadır.

5.2. Siyasal Bağlam

Siyasal hakların tanınması, tek partili dönem koşullarında gerçekleşmiştir; aday belirleme süreci Cumhuriyet Halk Fırkası'nın denetimindeydi. Bu bağlamda iki gelişme literatürde sıkça anılır. Birincisi, Nezihe Muhiddin'in öncülüğünde 1923'te kurulmak istenen Kadınlar Halk Fırkası'na izin verilmemesi, kadın örgütlenmesinin ise Türk Kadınlar Birliği (1924) çatısı altında sürdürülmesidir (Zihnioğlu, 2003). İkincisi, Türk Kadınlar Birliği'nin 1935'te İstanbul'da toplanan uluslararası kadın kongresinin ardından kendini feshetmesidir (Tekeli, 1981; Sirman, 1989). Bu olaylar, kadınların siyasal haklarının bağımsız bir kadın hareketinin baskısıyla değil, büyük ölçüde devlet inisiyatifiyle elde edildiği yönündeki yorumların dayanaklarından biri olarak gösterilmektedir.

6. KARŞILAŞTIRMALI PERSPEKTİF

Türk kadınının 1934'te elde ettiği milletvekili seçme ve seçilme hakkı, birçok Avrupa ülkesinin önündedir; ancak "dünyanın en erken" örneği değildir. Aşağıdaki tabloda, Parlamentolar Arası Birlik (IPU) ve diğer kurumsal kaynaklardaki kronolojilere dayanarak seçilmiş ülkeler karşılaştırılmaktadır.

Tablo 2. Seçilmiş Ülkelerde Kadınlara Genel Siyasal Hakların Tanınması

Ülke	Yıl	Türkiye'ye (1934) göre
Yeni Zelanda	1893 (seçme; seçilme 1919)	Yaklaşık 41 yıl önce
Finlandiya	1906	Yaklaşık 28 yıl önce
Norveç	1913	Yaklaşık 21 yıl önce
Almanya	1918	Yaklaşık 16 yıl önce
Birleşik Krallık	1918 (kısıtlı); eşit koşullarla 1928	Yaklaşık 16 yıl önce (kısıtlı); 6 yıl önce (eşit)

Ülke	Yıl	Türkiye'ye (1934) göre
Hollanda	1919 (seçme)	Yaklaşık 15 yıl önce
ABD	1920	Yaklaşık 14 yıl önce
İspanya	1931	Yaklaşık 3 yıl önce
Türkiye	1930 (belediye); 1934 (milletvekili)	—
Fransa	1944	Yaklaşık 10 yıl sonra
İtalya	1945	Yaklaşık 11 yıl sonra
Belçika	1948 (tam; 1919'da yalnızca yerel düzeyde kısıtlı)	Yaklaşık 14 yıl sonra
Yunanistan	1952	Yaklaşık 18 yıl sonra
İsviçre	1971 (federal düzey)	Yaklaşık 36–37 yıl sonra

Not: Farklar takvim yılları üzerinden hesaplanmıştır; tam tarih esas alındığında İsviçre için fark yaklaşık 36 yıldır. Kaynaklar: IPU (t.y.); NZHistory (t.y.); Europeana (t.y.).

Tablo, Türkiye'nin Fransa'dan yaklaşık on, İtalya'dan on bir, Belçika'dan on dört yıl önce genel siyasal haklara ulaştığını göstermektedir. İsviçre örneği özellikle dikkat çekicidir: Türk Medeni Kanunu'nun uyarlandığı İsviçre'de kadınlar federal düzeyde seçme ve seçilme hakkına ancak 1971'de kavuşmuş, kanton düzeyindeki haklar ise 1959 ile 1990 arasında farklı zamanlarda tanınmıştır (IPU, t.y.; NZHistory, t.y.). Öte yandan Yeni Zelanda, Finlandiya, Norveç, Almanya, Birleşik Krallık ve ABD gibi ülkeler Türkiye'den önce bu hakları tanımıştır. Dolayısıyla doğru ifade, Türkiye'nin kadınlara siyasal hakları "dünyadaki ilk ülkeler arasında olmasa da pek çok gelişmiş Avrupa ülkesinden önce" tanıdığıdır.

7. ATATÜRK'ÜN KADINLARA İLİŞKİN SÖZLERİ

Aşağıda, Atatürk'ün kadınlara ilişkin ifadelerinden yer ve tarih bilgisi doğrulanabilen seçmeler sunulmuştur. Kaynak metindeki tekrarlar (aynı konuşmadan alınan kısa ve uzun varyantlar) birleştirilmiş, her ifade tek bir kez verilmiştir. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri'nin eski harflerle kaydedilmiş metinleri farklı yayınlarda sadeleştirilmiş biçimlerde yer aldığından, sözcük düzeyinde küçük farklılıklar bulunabilir; doğrudan alıntı yapılacak çalışmalarda ilgili basım esas alınmalıdır.

Tablo 3. Doğrulanabilir Kaynaklı Seçme Sözler

No	İfade	Yer ve tarih
1	***"Dünyada hiçbir milletin kadını, 'Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar emek verdim' diyemez."***	Konya, 21 Mart 1923

No	İfade	Yer ve tarih
2	***"Bizim sosyal toplumumuzun başarısızlığının sebebi, kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ilgisizlik ve kusurdan kaynaklanmaktadır. Bir toplumun bir uzvu faaliyette bulunurken diğer uzvu atalet içinde olursa, o toplum felç olur."***	İzmir, 31 Ocak 1923
3	***"Daha esenlikli ve daha dürüst olarak yürüyeceğimiz bir yol vardır: Bu yol, Türk kadınını çalışmamıza ortak etmek, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, kadını bilimsel, sosyal ve ekonomik hayatta erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve koruyucusu yapmakla olur."***	İzmir, 1923
4	***"Milletimiz güçlü bir millet olmaya karar vermiştir. Bunun gereklerinden biri de kadınlarımızın her konuda yükselmesini sağlamaktır."***	İzmir, 1923
5	***"Şuna inanmak lazımdır ki, dünya yüzünde gördüğümüz her şey kadının eseridir."***	İzmir, 1923
6	***"Kadınlarımız eğer milletin gerçek anası olmak istiyorlarsa, erkeklerimizden daha çok aydın, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmak zorundadırlar."***	İzmir, 1923
7	***"Bir sosyal toplum, bir ulus, erkek ve kadın denilen iki cins insandan oluşur. Mümkün müdür bir kitlenin bir parçasını ilerletelim, diğerini göz ardı edelim de kitlenin tümü ilerleyebilsin? Mümkün müdür ki bir toplumun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer yarısı göklere yükselebilsin?"***	Kastamonu, Ağustos 1925

Not: İfadeler Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II'de yer almakta ve yukarıdaki yer-tarih bilgileri bu konuşmalara dayanmaktadır; sayfa numaraları basımlar arasında değiştiği için (TİTE 1952/1959, AKDTYK 1997) tabloda verilmemiştir. 3, 4 ve 6 numaralı ifadelerin İzmir konuşmasının hangi gününe ait olduğu, kullanılan ikincil kaynaklarda ayrıca belirtilmediğinden yalnızca yıl verilmiştir.

Kaynağı Doğrulanamayan İfadeler Üzerine Not

Kaynak metinde yer alan aşağıdaki ifadelerin birincil kaynaktaki yeri bu çalışmada doğrulanamamıştır. Bu nedenle ana tabloya alınmamış; akademik bir çalışmada kullanılmadan önce Söylev ve Demeçler'den teyit edilmesi önerilmektedir:

- **"Ey kahraman Türk kadını, sen yerde sürünmeye değil, omuzlar üzerinde göklere yükselmeye layıksın." — Popüler yayınlarda ve anı niteliğindeki anlatılarda yaygın olarak dolaşmakta, ancak Söylev ve Demeçler'de yer aldığı doğrulanamamıştır.**
- **"Anaların bugünkü evlatlarına vereceği eğitim, eski analar gibi geleneksel tarzda değil; çağdaş, modern, ilmi ve insani olmalıdır. Kızlarımızın ve kadınlarımızın eğitim görmesi, erkeklerin eğitim görmesinden daha az önemli değildir."**
- **"Kadınlarımız için asıl mücadele alanı, asıl başarıya ulaşılması gereken alan; ışıkla, bilgiyle, kültürle, gerçek faziletle süslenip donanmaktır." — Kurumsal ve**

popüler metinlerde sıkça aktarılmakla birlikte birincil kaynak konumu doğrulanamamıştır.

- **"Erkeklerimizin kurduğu hayatın içinde kadınlarımız her zaman ortak oldular. Bundan sonra da hayatın her alanında birlikte yürümeye devam edeceklerdir."**

8. DEĞERLENDİRME VE TARTIŞMA

Atatürk dönemi kadın hakları reformları, literatürde başlıca üç yorum çizgisi altında ele alınmaktadır.

Birincisi, reformları Cumhuriyet'in kuruluş projesinin başarısı olarak gören ve onları dönemin dünya koşullarıyla karşılaştırarak öne çıkaran yaklaşımdır. Bu yaklaşım, 1926 Kanunu'nun hukuki kişilik ve miras alanında getirdiği eşitliğe, siyasal hakların birçok Avrupa ülkesinden önce tanınmasına ve reformların toplumun geleneksel yapısına karşı alındığı gerçeğine dikkat çeker.

İkincisi, reformları "yukarıdan aşağıya" bir modernleşme projesi olarak değerlendiren eleştirel yaklaşımdır. Kandiyoti (1987), Türk kadınının "özgürleşmiş ama özgür olmayan" bir konumda kaldığını; kadının kamusal alandaki görünürlüğünün ulus inşası ve modernlik sembolü olarak değer kazandığını, buna karşılık özel alandaki ataerkil ilişkilerin büyük ölçüde sürdüğünü savunmuştur (ayrıca bkz. Kandiyoti, 1991). **Tekeli (1981) ile Y. Arat (1989) da kadın haklarının, kadınların bağımsız örgütlü talepleri yerine devlet inisiyatifiyle tanındığına ve kadın siyasetçilerin ataerkil yapıyı dönüştürmekten çok onun içinde sembolik bir yer aldığına işaret etmiştir.** Zihnioğlu (2003), Kadınlar Halk Fırkası girişiminin sonuçsuz kalmasını bu değerlendirmenin önemli bir örneği olarak ele almaktadır.

Üçüncüsü, Cumhuriyet öncesi kadın hareketinin birikimini görünür kılan çalışmalardır. Çakır (1994) ve Durakbaşa (2000), kadınların hak taleplerinin Osmanlı'nın son döneminde zaten örgütlü biçimde dile getirildiğini; dolayısıyla Cumhuriyet reformlarının bir "armağan"dan çok, bu birikimin devlet eliyle yasalaşması olarak okunması gerektiğini göstermektedir. Z. Arat (1994) ise Cumhuriyet'in kadın imgesinin gelenekle yeniden kurulmuş bir bağ içinde inşa edildiğini tartışmaktadır.

Bu farklı yorumlar birlikte düşünüldüğünde, Atatürk dönemi reformlarının hukuki alanda gerçek ve köklü bir dönüşüm sağladığı, ancak bu dönüşümün hem içeriği (kocanın aile reisi sayılması, çalışmaya izin şartı) hem de yöntemi (tek parti dönemi, bağımsız kadın örgütlenmesinin sınırlandırılması) bakımından sınırlar taşıdığı söylenebilir. İlk genel seçimde

Meclis'teki kadın oranının yaklaşık yüzde 4,5 olması, hakların tanınması ile fiilî temsil arasındaki farkı da göstermektedir. Eşitliğin hukuki olarak tamamlanması, Anayasa Mahkemesi'nin 1990 tarihli kararı ve 2001 Medeni Kanunu'yla sonraki on yıllarda mümkün olmuştur.

9. SONUÇ

Bu rapor, Atatürk dönemindeki kadın hakları reformlarını eğitim, medeni hukuk ve siyasal haklar eksenlerinde incelemiştir. Başlıca bulgular şunlardır:

- 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu, kız ve erkek çocukların aynı devlet okullarında eğitim görmesinin hukuki zeminini oluşturmuştur.
- 1926 tarihli Türk Kanunu Medenisi, resmî nikâh, tek eşlilik, mahkeme kararıyla boşanma ve miras-mülkiyet eşitliği gibi köklü yenilikler getirmiştir; ancak kocayı aile reisi sayan ve kadının çalışmasını kocanın iznine bağlayan hükümler de içermekte, bu hükümler 1990 ve 2001–2002 reformlarıyla ortadan kalkmıştır.
- Siyasal haklar 1930, 1933 ve 1934'te kademeli olarak tanınmış; Türkiye bu haklara Fransa, İtalya, Belçika ve İsviçre'den önce, ancak Yeni Zelanda, Finlandiya, Almanya, Birleşik Krallık ve ABD'den sonra ulaşmıştır.
- Literatürde reformlar, bir yandan hukuki devrim olarak değerlendirilmekte, öte yandan "devlet feminizmi" ve fiilî eşitsizliklerin sürmesi bağlamında eleştirilmektedir; bu iki bakış birbirini dışlamaz, birlikte okunmalıdır.

Sonuç olarak Atatürk dönemi, Türkiye'de kadın-erkek eşitliğinin hukuki temellerinin atıldığı bir dönemdir. Eşitliğin yasal, siyasal ve toplumsal alanlarda fiilen gerçekleşmesi ise bu dönemle sınırlı kalmayan, günümüze uzanan bir süreçtir.

KAYNAKÇA

/1/ YZ Destekli Bir İnceleme

Abadan-Unat, N. (Ed.). (1981). *Women in Turkish society*. Leiden: E. J. Brill.

Ankara Üniversitesi Açık Ders. (t.y.). *Türkiye'de kadın hakları ve Medeni Kanun* [Ders materyali]. https://acikders.ankara.edu.tr/mod/resource/view.php?id=55764

Anayasa Mahkemesi. (1990). *Esas Sayısı: 1990/30, Karar Sayısı: 1990/31, Karar Günü: 29.11.1990* (R.G. 02.07.1992, S. 21272). https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr

Arat, Y. (1989). *The patriarchal paradox: Women politicians in Turkey*. Rutherford, NJ: Fairleigh Dickinson University Press.

Arat, Z. F. (1994). Turkish women and the Republican reconstruction of tradition. In F. M. Göçek & S. Balaghi (Eds.), *Reconstructing gender in the Middle East: Tradition, identity, and power* (pp. 57–78). New York: Columbia University Press.

Atatürk Araştırma Merkezi. (t.y.-a). Atatürk döneminde kadın hakları. *Atatürk Ansiklopedisi*. https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ataturk-doneminde-kadin-haklari/

Atatürk Araştırma Merkezi. (t.y.-b). Kadın temsiliyeti ve 1935 seçimleri. *Atatürk Ansiklopedisi*. https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kadin-temsiliyeti-ve-1935-secimleri/

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (Cilt II, 1906–1938). (1959). Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü / Türk Tarih Kurumu Basımevi. (Ayrıca: Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1997.)

Baydar Mustafa Atatürk Diyor ki, "Atatürk'ün Direktifleri, Düşünceleri ve Kısaca Hayatı ", Varlık Yayınları, sayı: 789, Ekim 1960, Derleyen: Mustafa Baydar).

Bedir, A. (2023). Atatürk'ün Türk kadınına bakışı: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri'nin muhteva analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (76), 197–220. https://doi.org/10.51290/dpusbe.1246141

Çakır, S. (1994). *Osmanlı kadın hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.

Durakbaşa, A. (2000). *Halide Edib: Türk modernleşmesi ve feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Europeana. (t.y.). *Votes for women*. https://www.europeana.eu/stories/votes-for-women

Inter-Parliamentary Union. (t.y.). *Women's suffrage*. https://www.ipu.org/wmn-e/suffrage.htm

Kandiyoti, D. (1987). Emancipated but unliberated? Reflections on the Turkish case. *Feminist Studies, 13*(2), 317–338.

Kandiyoti, D. (1991). End of empire: Islam, nationalism and women in Turkey. In D. Kandiyoti (Ed.), *Women, Islam and the state* (pp. 22–47). London: Macmillan.

NZHistory. (t.y.). *World suffrage timeline*. New Zealand Ministry for Culture and Heritage. https://nzhistory.govt.nz/politics/womens-suffrage/world-suffrage-timeline

Sarıçoban, G. (2017). Milli Mücadele'de Anadolu kadını. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21*(4), 1331–1346.

Sirman, N. (1989). Feminism in Turkey: A short history. *New Perspectives on Turkey, 3*(1), 1–34.

Tekeli, Ş. (1981). *Kadınlar ve siyasal-toplumsal hayat*. İstanbul: Birikim Yayınları.

Zihnioğlu, Y. (2003). *Kadınsız inkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadınlar Birliği*. İstanbul: Metis Yayınları.